

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.46>

ДОПИТ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Олійник Ю.Я.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Навчально-наукового інституту права та психології,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7771-2124
e-mail: Jura_olynik@ukr.net*

Олійник Ю.Я. Допит експерта у кримінальному провадженні: проблемні аспекти.

В статті розглядаються проблемні аспекти допиту експерта у кримінальному провадженні, можливість якого передбачена як засіб отримання від експерта роз'яснень щодо наданого ним висновку. Робиться висновок про основну причину таких проблемних аспектів – відсутність у суду та інших учасників кримінального провадження спеціальних знань, якими володіє експерт, і на основі яких він проводить дослідження (експертизу) та надає висновок.

Проводиться аналіз визначених Кримінальним процесуальним кодексом України повноважень експерта і акцентується увага на тому, що предмет допиту експерта пов'язаний не лише з наданим ним висновком, але також охоплює коло обставин, що пов'язані з реалізацією експертом своїх прав і обов'язків, які передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, і які виникають в нього у зв'язку з його залученням для проведення експертизи.

Обґрунтовується позиція щодо доцільності залучення спеціаліста до допиту експерта, який на відміну від суду та інших учасників кримінального провадження володіє спеціальними знаннями і зможе надати кваліфіковану допомогу для ефективного допиту експерта як на етапі підготовки до допиту, так і під час самого допиту. Наголошується на тому, що залучати як спеціаліста доцільно особу, що атестована як судовий експерт за відповідною експертною спеціальністю. Пропонується певний алгоритм дій для суду та сторін кримінального провадження, що планують залучати спеціаліста для допиту експерта, який враховує особливості здійснення судово-експертної діяльності в Україні.

Шляхом аналізу змісту кримінальних процесуальних норм звертається увага на закладений (але не деталізований) в кримінальне процесуальне законодавство порядок допиту експерта на стадії досудового розслідування. Разом з тим відстоюється думка щодо неприпустимості такого допиту експерта, враховуючи природу висновку експерта. Натомість зазначається на можливість призначення повторної експертизи на етапі досудового розслідування у певних випадках. Наголошується на неприпустимості підміни висновку експерта його показаннями, наданими під час допиту. Зазначається на важливості дотримання саме існуючого порядку допиту експерта, який спрямований на забезпечення загальних засад кримінального провадження, зокрема – безпосередність дослідження показань, речей і документів.

Ключові слова: докази, показання, судове провадження, спеціаліст, висновок експерта, спеціальні знання.

Oliynyk Y.Ya. Interrogation of an expert in criminal proceedings: problematic aspects.

The article examines the problematic aspects of the interrogation of an expert in criminal proceedings, the possibility of which is envisaged as a means of obtaining explanations from the expert regarding the opinion provided by him. The conclusion is made about the main reason for such problematic aspects - the lack of specialized knowledge in the court and other participants in the criminal proceedings that the expert possesses, and on the basis of which he conducts research (expertise) and provides an opinion.

The powers of an expert defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine are analyzed and attention is focused on the fact that the subject of the expert's interrogation is related not only to the conclusion provided by him, but also covers a range of circumstances related to the exercise by the expert of his rights and obligations, which are provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine, and which arise in connection with his involvement in conducting an examination.

The position on the expediency of involving a specialist in the interrogation of an expert, who, unlike the court and other participants in criminal proceedings, has specialized knowledge and will be able to provide qualified assistance for the effective interrogation of an expert both at the stage of preparation for the interrogation and during the interrogation itself, is substantiated. It is emphasized that it is advisable to involve as a specialist a person who is certified as a forensic expert in the assigned expert specialty. A certain algorithm of actions is proposed for the court and the parties to criminal proceedings that plan to involve a specialist for the interrogation of an expert, which takes into account the peculiarities of carrying out forensic expert activities in Ukraine.

By analyzing the content of criminal procedural norms, attention is drawn to the procedure for interrogation an expert at the stage of pre-trial investigation, which is laid down (but not detailed) in criminal procedural legislation. At the same time, the opinion is defended regarding the inadmissibility of such interrogation of an expert, taking into account the nature of the expert's conclusion. Instead, the possibility of ordering a repeated examination at the stage of pre-trial investigation in certain cases is noted. The inadmissibility of replacing the expert's conclusion with his testimony given during the interrogation is emphasized. The importance of adhering to the existing procedure for interrogation an expert is noted, which is aimed at ensuring the general principles of criminal proceedings, in particular – the directness of the study of testimony, things and documents.

Key words: evidence, testimony, legal proceedings, specialist, expert opinion, specialized knowledge.

Постановка проблеми. Відповідно до порядку доказування, визначеного Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), висновки експертів є процесуальним джерелом доказів [1, ст. 84]. Як джерело доказів висновки експерта досліджуються судом безпосередньо. Але для роз'яснення висновку за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту [1, ст. 356].

Оскільки за своєю суттю судова експертиза представляє «...дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо...» [2, ст. 1], а сам експерт – «...особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями...» [1, ст. 69], то нерідко допит експерта набуває проблемного характеру для учасників кримінального провадження та суду у зв'язку з відсутністю в них таких спеціальних знань.

Мета дослідження: проаналізувати проблеми, з якими стикаються учасники кримінального провадження та суд під час допиту експерта, визначити їх характер та запропонувати оптимальні шляхи вирішення.

Стан опрацювання проблематики. За останні п'ять років різним аспектам допиту експерта у кримінальному провадженні приділено немало уваги з боку науковців та практиків. Так, Кучинська І., розглядаючи допит експерта як судову дію, пропонує рекомендації щодо оптимальної поведінки для всіх учасників такої дії, в тому числі самого експерта [3]. Пілюков Ю. розглядає допит експерта як процесуальну форму використання спеціальних знань у кримінальному провадженні [4]. Каркоцький І. [5], Щербаковський М. і Дементьєв М. [6], аналізуючи предмет допиту експерта, розглядають допит експерта як ефективний засіб перевірки зробленого ним висновку. Рогатюк І. здійснює критичний аналіз існуючого порядку допиту експерта у кримінальному провадженні [7].

Багатовекторність проблематики допиту експерта у кримінальному провадженні, яку зустрічаємо в наукових публікаціях останніх років, свідчить про актуальність предмету дослідження та необхідність комплексної роботи по розробленню науково обґрунтованих засобів вирішення проблемних питань, пов'язаних з допитом експерта, з метою підвищення ефективності захисту та відновлення прав громадян.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і

якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Для виконання передбачених функцій законодавець наділяє експерта цілим рядом прав та обов'язків. Так, експерт має право [1, ст. 69]:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
- 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
- 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу». Щодо обов'язків експерта, то експерт зобов'язаний [1, ст. 69]:

- 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;
- 2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту;
- 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;
- 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;
- 5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Передбачені повноваження (права і обов'язки) експерта реалізуються ним під час проведення експертизи та надання висновку. Тобто, роз'яснення висновку експерта під час його допиту може передбачати надання пояснень експертом щодо реалізації його законних повноважень в ході проведення експертизи, що виступало передумовою надання ним висновку. Іншими словами, вважаємо, що предмет допиту експерта становлять, в тому числі, обставини реалізації експертом його прав і обов'язків, пов'язаних з безпосереднім проведенням дослідження та наданням висновку експерта по конкретній призначеній йому експертизі, і не обмежується лише роз'ясненням висновку, як то передбачено законодавцем в ст. 356 КПК України.

Визначаючи порядок допиту експерта, законодавець передбачає, що «...експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку» [1, ст. 356, ч. 3]. За результатами аналізу кола фактичних даних, щодо яких можуть бути поставлені запитання експерту, необхідно визнати, що фактично мова йде про оцінювання рівня та обсягу спеціальних знань експерта, яких ані суд, ані учасники провадження не мають, що, власне, і слугує причиною залучення експерта для проведення експертизи та надання висновку.

Не володіння учасниками кримінального провадження та суду спеціальними знаннями виступає об'єктивною перешкодою для якісного та ефективного допиту експерта з метою отримання роз'яснень його висновку. Це впливає на: якість формулювань запитань експертів; ефективність оцінки повноти, науковості та достовірності відповіді експерта; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між доказами, викладеними у висновку експерта, та іншими доказами; належне визначення місця самого висновку експерта в системі всіх представлених доказів тощо.

Вважаємо, що для належного оцінювання показань експерта як щодо роз'яснення його висновку, так і щодо інших запитань, які можуть йому ставитися, сторонам кримінального провадження чи потерпілому (якщо допит експерта проводиться за їх клопотанням), а також суду (якщо суд за власною ініціативою викликав експерта для допиту) необхідно залучати спеціаліста. При чому, на нашу думку, таким спеціалістом має бути особа, яка атестована як судовий експерт з відповідної експертної спеціальності: щоб кваліфікація залученого спеціаліста охоплювала межі спеціальних знань, на основі яких проведена судова експерта, висновок по якій потребує роз'яснення шляхом допиту експерта, що проводив дослідження.

Для залучення відповідного спеціаліста доцільно звернутися до відкритого інформаційного джерела - Реєстру атестованих судових експертів [8]. Інформація, що міститься в даному інформаційному ресурсі дозволяє зорієнтуватися щодо наявності відповідних фахівців, їх місця роботи, контактної інформації тощо і відповідно – узгодити залучення необхідного спеціаліста до допиту експерта.

Залучаючи спеціаліста, необхідно перед допитом експерта надати йому можливість ознайомитися з висновком експерта, для роз'яснення якого планується отримати пояснення від експерта. Ознайомлення з висновком експерта дозволить спеціалісту попередньо скласти уявлення щодо повноти та об'єктивності наданого висновку, методів та методик, які використовувались для дослідження, достовірності отриманих результатів тощо. В свою чергу, спеціаліст, ще до самого допиту, може допомогти сформулювати запитання для експерта, які будуть задаватися йому під час допиту в суді. При такому підході потреба в залученні спеціаліста до самого процесу допиту експерта може відпасти.

При залученні спеціаліста певні труднощі можуть виникнути із залученням як спеціалістів працівників державних спеціалізованих установ, оскільки організаційно їх діяльність регулюється нормативно-правовими актами міністерств та інших державних органів, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [2, ст. 8]. В такому випадку рекомендується заздалегідь звертатися з письмовим запитом до відповідної державної спеціалізованої установи щодо залучення конкретного працівника до судової дії. Особливого значення наші рекомендації набувають у випадках допиту експертів щодо роз'яснення висновків по результатах судово-медичних, судово-психіатричних та криміналістичних експертиз, оскільки здійснювати судово-експертну діяльність, пов'язану з проведенням таких видів експертиз можуть виключено державні спеціалізовані установи [2, ст. 7].

Хоча загальноприйнятою є позиція щодо можливості допиту експерта лише в судовому розгляді за існуючого порядку кримінального провадження [7, с. 72], хочемо звернути увагу на положення ст. 95 КПК України, відповідно до яких «...свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду, а експерт - слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку...» [1, ст. 95 ч. 3]. Отже, відповідно до позиції законодавця, експерт зобов'язаний давати показання, в тому числі, слідчому судді.

Слідчий суддя – «...суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК України, - голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду» [1, ст. 3]. Отже, якщо вести мову про стадії кримінального провадження, то судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб відбувається на стадії досудового розслідування. Таким чином, вбачається, що законодавець закладає можливість допиту експерта і на стадії досудового розслідування, лише не деталізуючи такий порядок у відповідних нормах кримінального процесуального законодавства. Але, при цьому, необхідно зазначити, що це не єдиний випадок відсутності врегулювання певних засобів доказування в КПК України. Подібна ситуація спостерігається, наприклад, з ревізією, висновком та довідкою спеціаліста, медичним освідченням тощо. Враховуючи відсутність судової практики щодо допиту експерта на стадії досудового розслідування за існуючого порядку доказування, ми не маємо можливості оцінити ставлення суду до такого виду доказів, але вважаємо за необхідне окреслити власну позицію.

Ми згодні з поглядом Антонюк П., яка зазначає, що «...висновок експерта становить собою показання експерта, викладені ним у формалізованому вигляді в письмовій формі...» [9, с. 30]. Отже на стадії досудового розслідування показання експерта отримуються у вигляді наданого ним висновку, і не можуть підмінятися або доповнюватися показаннями експерта під час його допиту.

Якщо виникають якісь сумніви щодо зробленого експертом висновку, призначається повторна експертиза. А під час судового провадження, коли суд досліджує і оцінює надані докази, доречно вести мову про допит експерта (експертів) щодо наданого ним висновку, що узгоджується з такою загальною засадою кримінального провадження, як безпосередність дослідження показань, речей і документів [1, ст.ст. 7, 23].

Висновки. За результатами проведеного дослідження вважаємо:

- допит експерта у кримінальному провадженні для роз'яснення його висновку може проводитися лише на стадії судового провадження;
- допит експерта – це складна процесуальна дія, оскільки ані суд, ані учасники кримінального провадження, на відміну від експерта, не володіють спеціальними знаннями;
- предметом допиту експерта є не лише наданий ним висновок, а й коло обставин, пов'язаних з реалізацією ним обсягу законних повноважень, що передували наданню висновку;
- для ефективного допиту експерта вважається доцільним залучати спеціаліста. Рекомендовано, щоб такий спеціаліст був атестований як судовий експерт за відповідною експертною спеціальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Кучинська, І. Допит експерта в суді (тактичні рекомендації для експерта, суду, представників сторін). *Науковий вісник ДДУВС*. Спеціальний випуск. 2021. № 2, с. 441–447. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-441-447.
4. Пілюков Ю. Допит експерта в суді як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26), с. 176–179. DOI: 10.35774/app2021.02.176.
5. Каркоцький І. Окремі питання допиту експерта під час судового слідства. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 498–500.
6. Щербаковський М.Г., Дементьев М.В. Перевірка висновку експерта. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 3(98), с. 206–216. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.19>.
7. Рогатюк І. Допит експерта на досудовому розслідуванні: варто чи ні? *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 липня 2024 р.). Київ, 2024. С. 70–72.
8. Реєстр атестованих судових експертів. URL: <https://rase.minjust.gov.ua>.
9. Антонюк П. Природа висновку експерта як джерела доказів під час доказування. *Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.). Київ, 2024. С. 27–32.